

100 DE ANI DE LA NAȘTEREA LUI
OCTAV ONICESCU (1892 - 1983)

Vasile BERINDE

În 1992 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea, iar în 1993, 10 ani de la dispariția unuia dintre cei mai străluciți reprezentanți ai școlii matematice românești, Octav Onicescu.

Născut în Botoșani, la 20 august 1892, a avut șansa unei extraordinare longevități fizice și intelectuale, care i-a permis să elaboreze lucrări importante dar și să-și întocmească "dări de seamă" asupra îndelungatei activități științifice, prin volumele memorialistice [9], [10], [11], primele apărute în timpul vieții, iar ultimul, postum și, din păcate, nefinalizat. A participat la primul război mondial, fiind mobilizat imediat după ocuparea Bucureștiului, căruia i-a supraviețuit, ca și previziunii unui medic neinspirat, care, detectându-i o afecțiune pulmonară la absolvirea liceului, nu-i acordase mai mult de 30-35 de ani de viață [10].

Școala primară a făcut-o în Botoșani, tot aici urmând liceul, între anii 1903-1911, la unul dintre vechile licee bune ale țării, "August Treboniu Laurian", pe care l-a absolvit cu media 10, dovedind un interes deosebit pentru matematici și filozofie. Absolvă, după numai doi ani de studii, în perioada 1911-1913, Facultatea de Științe și Facultatea de Filozofie, urmate în paralel la Universitatea din București, devenind licențiat în matematici și licențiat în filozofie, la 21 de ani!

În perioada 1914-1916 este profesor de matematică la Liceul militar de la Mănăstirea Dealu iar între anii 1916-1918, după cum

am mai spus, a participat la primul război mondial.

În 1919 pleacă la Roma (soția sa era de origine italiană, dar născută în România, unde i se stabilise familia), unde va studia sub îndrumarea celebrilor matematicieni Tullio Levi-Civitta și Vito Volterra, susținându-și în 1920, teza de doctorat în matematici. De remarcat că, pe lângă teza principală, "Asupra spațiilor einsteiniene cu grupuri continui de transformare", la care a avut conducător științific pe Levi-Civitta, a mai susținut și două teze suplimentare, elaborate sub îndrumarea lui Volterra, respectiv Guido Castelnuovo.

După susținerea tezei, Onicescu se întoarce în țară, via Paris, unde va susține două comunicări în cadrul seminarului lui Jaques Hadamard, de la Collège de France, și va organiza, în camera de student a lui Petre Sergescu, un seminar pentru matematicienii români aflați acolo, alături de gazdă, Șerban Gheorghiu, Al. Pantazi și Șerban Coculescu.

Ajuns în țară, în 1922, Octav Onicescu își trece docența și este numit conferențiar pentru cursul de mecanică, secțiunile fizică și chimie, de la Universitatea din București.

În 1929 este numit profesor agregat, iar în 1931, profesor titular, la catedra de mecanică teoretică de la secția de fizică. Între timp fusese numit profesor titular la Catedra de mecanica mișcărilor și aparatelor, la Institutul Național de Educație Fizică din București.

În 1938 trece ca profesor titular definitiv la Catedra de algebră, care se transformă în 1939, în Catedra de algebră și teoria probabilităților. Din 1948 și până la pensionare, în 1962, a fost profesor de mecanică teoretică și șef al Catedrei de calculul probabilităților la Universitatea din București.

Pe lângă activitatea didactică, Octav Onicescu a avut și o impresionantă activitate de cercetător în numeroase discipline matematice: mecanica generală, mecanica statistică, mecanica relativistă, cosmologia, algebra, geometria diferențială, topologia, teoria probabilităților și, nu în ultimul rând, în istoria și filozofia matematicii, datorită formației sale

filozofice. Într-o cronică mai mult decât elogioasă [8], a cărții "Pe drumurile vieții" [9], Constantin Noica apreciază "însănătoșirea (sublinierea lui C.N.) pe care o aduce" Octav Onicescu spiritului științific de astăzi și omului îmbolnăvit de ecourile negative ale revoluției științifice, prin viziunea senină asupra Timpului, Spațiului și Prezentului, ca entități filozofice.

Opera sa matematică fiind în esență încheiată în momentul apariției cărții lui G.Șt.Andonie [1], trimitem cititorul acolo, unde meritele lui Onicescu sunt prezentate în detaliu, pag.354-365, precum și la lucrarea [6].

Noi vom menționa doar câteva eponime care s-au impus în istoria matematicii: metoda Onicescu de reducere a sistemelor de ecuații liniare, formula Onicescu din domeniul geometriei diferențiale, clasa funcțiilor Onicescu (olotope) din analiza complexă, metoda Onicescu-Mihoc din teoria probabilităților și, nicidecum în ultimul rând, mecanica invariantivă Onicescu. Este, credem, relevant faptul că, încă din 1937, Onicescu este citat, împreună cu Gh.Mihoc, în Enciclopedia Franceză, pentru generalizarea lanțurilor Markov.

A fost și un neobosit organizator. În 1930 a organizat Școala de Statistică din București, al cărui director a fost, încă de la înființare. După câțiva ani, aceasta se va transforma în Institutul de statistică, actuariat și calcul, desființat în 1948 și precursor al Centrului de Statistică Matematică, înființat în 1964 în cadrul Academiei Române, datorită strădaniilor aceluiași Octav Onicescu, împreună cu Gh.Mihoc.

Tot în 1930, apoi în 1940, a reorganizat Institutul de Educație Fizică, unde a fost director mai mulți ani.

A inițiat, la sugestia lui Gh.Țițeica, și împreună cu P.Zervos, de la Universitatea din Atena, organizarea Uniunii Interbalcanice a Matematicienilor, care și-a ținut două congrese, în 1934 la Atena și în 1937 la București. Uniunea cuprindea matematicieni din Albania, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, România și Turcia și a prefigurat actuala colaborare matematică din Balcani, materializată prin Balcaniada de Matematică a elevilor de liceu, ce se desfășoară anual, activitate reluată, din partea română, tot de

Octav Onicescu, în 1965.

A fost secretar general și președinte al Societății române de științe, în perioada 1937-1944, contribuind la îmbunătățirea activității acesteia.

A condus secția de Teoria probabilităților din cadrul Institutului de Matematică al Academiei, precum și activitatea Seminarul de Teoria probabilităților de pe lângă Facultatea de Matematică.

A fost membru fondator, în 1967, și rector al Centrului de Științe mecanice de la Udine (Italia).

A reorganizat, împreună cu Gh.Țițeica și Gh.Gh.Longinescu, revista "Natura", în conducerea căreia a intrat imediat după reîntoarcerea sa de la Paris, în 1922.

A organizat publicarea operelor celor mai de seamă oameni de știință români, la Editura "Cultura Națională", în perioada 1922-1928, Onicescu îngrijindu-se de tipărirea "Lecțiilor de teoria funcțiilor" a lui David Emmanuel.

Începând cu participarea, în toamna anului 1920, la Seminarul lui J.Hadamard, unde a prezentat două comunicări despre principiile calculului diferențial absolut și până în 1982, la Conferința de teoria probabilităților de la Brașov, Octav Onicescu a fost invitat să conferențeze despre domeniul preocupărilor sale la Universitățile din Paris, Bruxelles, Geneva, Roma și Atena.

A participat la congrese naționale și internaționale. Astfel, în 1937, la primul Colocviu de teoria probabilităților, ținut la Geneva, a expus noua teorie a lanțurilor cu legături complete, rod al colaborării cu Gh.Mihoc.

De asemenea, a participat, cu comunicări la Congresul Internațional de Matematică din 1928 (Bologna), la care S.Banach și-a prezentat pentru prima oară rezultatele sale, la reuniunea Institutului Internațional de Statistică, Varșovia (1929), la Congresul Internațional al matematicienilor din 1936 (Oslo), iar după război, mai aproape de zilele noastre, la al VIII-lea Congres al Societății de Mecanică Rațională și aplicată din Iugoslavia (Split).

A prezentat comunicări la cele două congrese interbalcanice, de care am pomenit mai înainte, la Congresul matematicienilor slavi, Praga (1934) și, bineînțeles, la cele patru congrese ale matematicienilor români (1929, 1932, 1945 și 1956).

Octav Onicescu a publicat peste 200 de lucrări științifice, didactice, articole de popularizare a științei și de cultură generală, lucrări de sinteză și monografii, în reviste și la edituri din țară și străinătate, acoperind, în timp peste șase decenii.

Pentru meritele sale științifice a fost ales membru corespondent al Academiei Române, în 1933 și membru titular, în 1965.

I s-a acordat Premiul de stat pe 1962, pentru lucrările de teoria probabilităților, pe care l-a împărțit cu Gh.Mihoc, tot în același an conferindu-i-se, prin decret, odată cu scoaterea la pensie, titlul de "Profesor emerit", pentru întreaga activitate didactică.

Am prezentat, în rezumat, câteva aspecte legate de viața și opera lui Octav Onicescu, date care se adresează în primul rând tinerilor matematicieni români, opunând exemplul lui Octav Onicescu tuturor aceluia care, în zilele noastre, sub pretextul condițiilor precare din țară, teoretizează emigrarea în vest ca unică modalitate de afirmare.

Misiunea oricărui tânăr de valoare din România, indiferent de specialitatea sa, în viziunea lui O.Onicescu și C.Noica, este de a se remarca, în străinătate, în Occident, dar ca reprezentant al României, și nu invers.

Copleșitoarea personalitate a lui Onicescu nu poate fi redată mai bine decât a făcut-o un alt stâlp al spiritualității românești, Constantin Noica într-o Scrisoare deschisă profesorului Octav Onicescu, din "Contemporanul" nr.43, 23 oct.1981, a se vedea și [8], din care redăm câteva extrase.

"Este așadar admirabil să dați celor mai tineri lecția aceasta (a exemplului marilor înaintași Spiru Haret, dr.Cantacuzino, dr.V.Babeș, Gabriel Sudan, care având posturi asigurate în Franța, Germania, etc., se întorc totuși în țară spre a profesa aici,

n.n.), după cum admirabil este să arătați tuturor reușitele, promisiunile și...limitele științei ca atare, a celei pe care o practicați, matematica.

Poate nici un om de știință de la noi n-a fost atât de receptiv și deschis către toate formele de cultură, rămânând în același timp un mare specialist, ca d-voastră".

"Este ceva irepetabil în orice mare hărăzire sau învrednicire. Dar ulterioara d-voastră vrednicie, de o viață, poate fi luată drept lecție și imitată, ca și deschiderea către tot ce e fenomen de cultură, chiar dacă reușita d-voastră ne rămâne tuturor de neobținut.

Numai că, iată, după ce ați izbutit să fiți un unicat în cultura noastră, împletind enciclopedismul cel mai luminat cu specialitatea cea mai riguroasă, ne arătați acum singur care este măsura lucrurilor și a omului".

B I B L I O G R A F I E

- 1.ANDONIE,G.ȘT.: Istoria matematicii în România, vol.2, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1966.
- 2.ANDONIE,G.ȘT.: Istoria matematicilor aplicate clasice din România, Editura Academiei, București, 1971
- 3.ANDONIE,G.ȘT.: Istoria științelor în România, Matematica, Mecanica, Astronomia, Editura Academiei, București, 1981
- 4.BALABAN,R.: Octav Onicescu, volumul Români celebri, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1979, pag.266-278
- 5.CUCULESCU,I.: Academician Octav Onicescu (1892-1983), în Gazeta Matematică, LXXXVIII, 1983, 12(433-434)
- 6.IOSIFESCU,M.: Obituary Notice. Octav Onicescu (1892-1983), în International Statistical Review, 54(1986), nr.1, 97-108
- 7.JOJA,C.: Octav Onicescu - philosophe de la science, în Travaux du Comté Roumain Hist.Phil.Sciences, vol.XIX(1993), 121-127
- 8.NOICA,C.: Introducere la Octav Onicescu, în Simple introduceri la bunăstarea timpului nostru, Editura HUMANITAS, București, 1992, pag.55-61
- 9.ONICESCU,O.: Pe drumurile vieții, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981
- 10.ONICESCU,O.: Memorii, vol.1, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982

11.ONICESCU,O.: Memorii, vol.2, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1984

LE CENTENAIRE DE OCTAV ONICESCU (1892-1993)

RÉSUMÉ. Le but de ce travail est de présenter quelques aspects sur la vie et l'oeuvre mathématique de Octav Onicescu, membre de l'Académie Roumaine, qui a abordé, pendant sa longue carrière scientifique une pluralité des disciplines mathématiques: la mécanique générale, la mécanique statistique, la mécanique relativiste, la cosmologie, l'algèbre, la géométrie différentielle, la topologie, la théorie de probabilités et l'histoire et la philosophie des sciences.

UNIVERSITATEA DIN BAIA MARE
Facultatea de Litere și Științe
str.Victoriei, 76, 4800 BAIA MARE
ROMÂNIA